

УДК 81'443:811.112.2

DOI: 10.32342/2523-4463-2020-2-20-19

О.Е. КИРПИЧЕНКО,
*кандидат філологічних наук, доцент,
директор Інституту іноземної філології
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)*

МОРФОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ)

У статті розглядаються інноваційні процеси в морфологічній системі німецької мови на матеріалі художньої літератури останніх десятиліть. Визначено три частини мови: іменник, дієслово та прийменник, які найповніше розкривають реалізацію інноваційних процесів. З'ясовано джерела формування, поповнення і розвитку словникового складу, визначено інноваційні форми, запозичені з інших мов, встановлено співвідношення національних та інтернаціональних новоутворень.

Зазначено функціональну доцільність нової номінації, вагомість позамовних чинників, яскраво виражену соціальну детермінованість виникнення новоутворень. Встановлено, що наразі різко зросла зацікавленість проблемами в галузі морфології. Акцентовано на тому, що завдяки постійній, але не такій швидкій, як у лексичному складі, зміні граматичних явищ завжди настає більш або менш довгий період, коли в мові реалізуються як нові, так і застарілі елементи.

Наголошено на тому, що основним мотивом створення нових форм є потреба соціальної дійсності в спрощеннях і в експресивно-емоційній лексиці.

Результати дослідження увиразнюють розуміння найпоширеніших тенденцій сучасної мови, а саме: скасування закінчення *-s* у родовому відмінку; процес скорочення використання при словозміні *-e* в давальному відмінку в розмовній мові; усе частіше вживання форм давального і знахідного відмінків однини слабких іменників без закінчення *-en*; поширення суфікса множини *-s*; збільшення кількості іменників, які раніше вважалися *singularia tantum*, а сьогодні можуть утворювати форму множини; встановлення того, що всі новоутворення дієслів є слабкими, а також зростання кількості сильних дієслів, що перейшли до категорії слабких. Що стосується вживання часових форм, то для сучасної німецької мови характерна тенденція застосування форми теперішнього часу замість майбутнього, характерна риса природного невимушеного розмовного мовлення, що також впливає на літературну мову.

Ключові слова: новоутворення, граматична структура, відмінкова семантика, флексія, прийменникові конструкції.

В статье рассматриваются инновационные процессы в морфологической системе немецкого языка на материале художественной литературы последних десятилетий. Определены три части речи: имя существительное, глагол и предлог, которые наиболее полно раскрывают реализацию инновационных процессов. Выявлены истоки формирования, пополнения и развития словарного состава, определены инновационные формы, заимствованные из других языков, установлены соотношения национальных и интернациональных новообразований.

Отмечена функциональная целесообразность новой номинации, весомость внеязыковых факторов, ярко выражена социальная детерминированность появления новообразований.

Установлено, что сегодня резко вырос интерес к проблемам в сфере морфологии. Акцентируется внимание на том, что благодаря постоянным изменениям грамматических явлений всегда наступает более или менее длительный период, когда в языке реализуются как новые, так и устаревшие элементы.

Подчеркнуто то, что основным мотивом образования новых форм является потребность социальной действительности в упрощениях и в экспресивно-эмоциональной лексике.

Ключевые слова: новообразования, грамматическая структура, падежная семантика, флексия, предложные конструкции.

Останнім часом у сучасній лінгвістиці відзначається посилений інтерес до вивчення особливостей і закономірностей утворення та розвитку новоутворень не лише на лексичному, а й на морфологічному рівні. Такими є дослідження англійської неології (В. Заботкіна, Ю. Зацний, А. Янков та ін.) [1–3], новотворів української мови (І. Огієнко, О. Пономарів, та інш.) [4; 5]. Інновації німецької мови досліджуються через призму історії та сучасності (Є. Розен, І. Барц) [6; 7], з позиції розширення словникового складу мови та її лексикографії (В. Девкін, Б. Вольф-Блейз) [8; 9].

Грамматична структура змінюється (порівняно з лексикою) надзвичайно повільно, ці процеси не залежать безпосередньо від змін, що відбуваються в суспільстві. Іншими словами, на граматичну структуру мови не впливають соціальні перетворення.

Метою цього дослідження є аналіз нових форм у мові, їх розповсюдження і перспективи подальшого існування в морфологічній системі. Звернення до проблеми мовних процесів, що виникають під час постійного збагачення мови, дозволяє ставити і вирішувати такі важливі питання, як виявлення джерел формування, поповнення і розвитку словникового складу, визначення інноваційних форм, запозичених з інших мов, встановлення співвідношення національних та інтернаціональних новоутворень, вирішення проблеми авторства і часового співвіднесення появи нової форми слова, з'ясування ролі екстралінгвістичних чинників у їх формуванні тощо.

Попри існуючі розбіжності щодо такого суперечливого в багатьох відношеннях об'єкта дослідження, як нова форма слова в мові, мовознавці сходяться на думці щодо функціональної доцільності нової номінації, вагомості позамовних чинників, яскраво вираженої соціальної детермінованості виникнення новоутворень [3, с. 7].

Є. Гулига і Є. Розен розглядають граматичну структуру кожної мови як систему, що складається з центру й периферії, межі яких не чітко виділені, а стерті. Між центром і периферією перебуває проміжна зона. Центр – загальноприйняті граматичні явища, що утворюють норму певного історичного періоду. У проміжній зоні й на периферії перебувають граматичні явища, що більшою чи меншою мірою виходять за межі сучасної норми [6, с. 50].

Означена дослідниками провідна сфера зміни словникового складу – неологізація потребує безперервного системного вивчення. У цій розвідці ми спробуємо довести можливості пристосування словника до інновацій, аналізуючи новотвори в морфологічному складі німецької мови. Такий напрям дослідження неологізмів, як і теоретичні розробки явища утворення нових лексем на граматичному рівні, є цілком новим в українській германістиці. Особливо актуальні такого роду дослідження для подальшого функціонування мови як засобу спілкування та порозуміння, оскільки опис будь-якої сфери мови є важливим етапом її розвитку.

Словниковий склад мови розширюється, оскільки та чи інша суспільна зміна викликає потребу в нових одиницях номінації. Грамматична система будь-якої мови постійно змінюється всупереч наявності норми, що підтримується школою, друкованою продукцією, граматичною наукою. Слова Е. Косеріу «зміна не є одиничним випадком, вона належить власне до суті мови...» [10, с. 50] стосуються також і граматики.

Одним словом, окреслилися можливі шляхи інтерпретації неологізмів-новоутворень, стало зрозумілим неоціненне значення при цьому теоретичного матеріалу і автентичних текстів, які ще належить наукою освоїти. Як правило, така потреба задовольняється вивченням засобів новоутворень чи запозиченнями конструкцій з інших мов. Сьогодні різко зросла зацікавленість проблемами в галузі морфології. Хоча граматичні явища також постійно змінюються, але завжди настає більш або менш довгий період, коли в мові реалізуються як нові, так і застарілі елементи. Цим пояснюється виникнення й наявність у граматиці варіантів, тобто граматичних інновацій.

У наш час ясно простежується, що основним мотивом створення нових форм є потреба соціальної дійсності в спрощеннях і в більшій кількості експресивно-емоційної лексики.

В останніх працях з німецької граматики питання про відмінки посідає важливе місце, адже у ХХ–ХХІ ст. з'явилося кілька нових тенденцій у застосуванні відмінкової семантики. У сучасній німецькій мові спостерігається зменшення використання родового відмінка порівняно з ранніми періодами. Це виражається не тільки в скасуванні закінчення -s у

родовому відмінку (наприклад, *wegen Nebel, wegen Schnee, wegen Regen, wegen Umbau, die Fassade des Belveder, die Musik des Barock*), але й у заміні родового відмінка давальним.

Нова тенденція проявляється також у використанні закінчення *-(e)s* у родовому відмінку однини. У сучасній мові форма на *-es* відходить на задній план. Вона залишається нормою тільки для іменників, корінь яких закінчується на *-s, -ss, -x, -z, -tz, -sch* та *-st*. У словах з кількома складами переважала коротка форма з *-s*: *des Abends, des Reichthums*.

Однією з найпоширеніших тенденцій сучасної мови є скасування закінчення *-s* у родовому відмінку в назвах місяців: *die Kälte des Januar, Ende Mai, Anfang April* тощо.

У сучасній німецькій мові процес скасування закінчення *-s* здійснюється у родовому відмінку у власних іменах. Флексія *-s* стала рідкісним явищем і, як установив американський лінгвіст Й. Вайс [11, с. 100], ця форма в наш час буде забуватися чи вживатися як застарілий вираз. В. Юнг [12, с. 55] пише, що прізвиська й імена набувають у родовому відмінку закінчення *-s* тільки тоді, коли він не виражається попереднім словом (артиклем, прикметником тощо), наприклад: *Dr. Lehmanns Bücher*, але: *die Bücher des Dr. Lehmann* [13] або: *“Mein Gepäck war belastet mit den Schriften des Homer, des Xenophon, des Aristoteles”* [14, с. 60].

Скасування закінчення *-s* можна також помітити, якщо порівняти назви відомих праць Й.В. Гете *“Die Leiden des jungen Werthers”* [15] (XVIII ст.) і Д. Нолля *“Die Abenteuer des Werner Holt”* [16] (XX ст.).

Родовий відмінок у розділовому значенні використовується також без закінчення *-s* (*ein Glas Wein, ein Stück Brot, eine Tasse Kaffe, zwei Meter Stoff*). Форми *ein Glas Weines, ein Stück Brotes, eine Tasse Kaffees, zwei Meter Stoffes* можливі, але характерні для поезії, піднесеного стилю.

Випадання закінчення *-s* поширене також у географічних назвах: *die Bundesländer des neuen Deutschland, Stahl von den Ufern des Niger, westlich des Jordan* тощо.

В усіх випадках випадання закінчення *-s* за наявності артикля діє закон монофлексії, що був сформульований В. Адмоні: тільки один компонент субстантивної групи виражає категорію іменника [17].

У сучасній німецькій мові іменники чоловічого та середнього роду в давальному відмінку однини мають варіативні форми: новий варіант, який втратив флексію *-e*, і застарілий, що зберігає її. Флексія *-e* у давальному відмінку однини досить давно випала в багатоскладових простих і деяких похідних іменниках чоловічого та середнього роду: *dem Lehrer, dem Sohn, dem Vater, dem Fenster* тощо, але ще в XIX ст. нормою було закінчення *-e* у давальному відмінку односкладних, деяких похідних і складних іменників. Про це свідчать приклади з художньої літератури, а також граматичні правила: у граматиці Хайзе наводяться парадигми *dem Buche, dem Leide, dem Haare*, але в примітках указується на можливості випадання *-e* [18, с. 65]. У художній літературі XIX ст. форми з *-e* різноманітно представлені в похідних і складних іменниках: *dem Vaterlande, dem Unglückstage, dem Gespräche* тощо.

Л. Зіндер і Т. Строева-Сокольська встановили, що при словозміні *-e* використовується в давальному відмінку в розмовній мові все рідше та сприймається як застарілий вираз. У їхній граматиці “Сучасна німецька мова” підкреслюється, що закінчення *-e* трапляється в давальному відмінку лише в окремих випадках. Форми давального відмінка однини іменників чоловічого та середнього роду без закінчення *-e* репрезентують у сучасній німецькій мові окремі слова, визнані граматичною нормою. У стилістично нейтральній розмовній мові зустрічаються, як правило, форми без *-e* [10, с. 70].

У сучасній поезії використовуються обидва варіанти: з *-e* та без *-e*, з огляду на віршований розмір і риму, напр.:

Friede in unserem Hause!

Friede im Haus nebenan! (J.R. Becher) [19].

Вирішальним фактором, що обмежує процес скорочення, є літературна традиція, яка підтримується рекомендаціями граматики. Поезія буде ще довго користуватися формами з *-e*, широко використовуючи варіативність. Закінчення *-e* збереглося в таких сталих виразах, як *auf dem Lande, im Lande, zu Hause, im Sinne* тощо.

Але вплив системи й аналогій тут виявляється сильнішим. Для більшості іменників ключовою є форма без *-e*, і можна передбачити, що в прагненні до уніфікації інші іменники в давальному відмінку однини також підкоряться цій тенденції.

Прагнення до уніфікації підтримується також тенденцією мовної економії. Давальний відмінок іменників буде чітко виражений, якщо артикль чи інше супровідне слово стоятиме перед ними; зазвичай прийменник також вказує на рід. Зайве скасовується, особливо у розмовному мовленні, і це справляє вплив на літературну мову.

Втім слова, що походять з іноземних мов, не мають флексії *-e* у давальному відмінку: *dem Hotel, dem Text, dem Doktor*.

Закінчення *-e* завжди відсутнє в парних стійких словосполученнях типу: *Jahr und Tag, von Ast zu Ast, von Kopf bis Fuß, im Wald und Flur, mit Mann und Maus* тощо.

Скасування закінчення *-e* у давальному відмінку потрібно розглядати як явище аналітизму, але це не свідчить про знищення системи відмінювання іменників, яка підтримується в цілому відмінюваними формами артикля.

Форми давального і знахідного відмінків однини слабких іменників все частіше вживаються без закінчення *-en*: *dem/den Spezialist(en), dem/den President(en), dem/den Trabant(en)*. Зараз можливі також форми *den Mensch: Zwischen Mensch und Mensch*.

Поширюється суфікс множини *-s* (наприклад, *die Jungs, die Mädels, die Fräuleins*). За його допомогою утворюються форми множини як запозичених слів (*die Sputniks, die Klubs*), так і скорочень (*die LKWs, die Demos, die Profis*).

Велика кількість іменників, які раніше вважалися *singularia tantum*, може утворювати сьогодні форму множини (наприклад, *Sporte, Weinbrände, Rotweine, Zemente, Gripfen, Ewigkeiten* тощо).

На нашу думку, порівняно з новими лексемами складова частина нових граматичних форм, як і слід було очікувати, є відносно невеликою. Значний інтерес лінгвістів становить і проблема зміни дієслівних форм. Певною мірою нові форми виникають завдяки розширенню спектра значень лексем.

Проблема сильних і слабких дієслів привертає увагу багатьох германістів. Відомо, що всі новоутворення дієслів є слабкими (*filmen, funken, starten, telefonieren*). Крім того, останнім часом зростає кількість сильних дієслів, що перейшли до категорії слабких. У сучасній німецькій мові велике значення для розуміння сутності сильних і слабких дієслів має усвідомлення того, що цей розподіл є неточним, у результаті чого кілька сильних дієслів перебувають у процесі переходу до групи слабких. Тому сьогодні можна зустріти обидві форми:

melken – molk / melkte – gemolken / gemelkt
glimmen – glomm / glimmte – geglommen / geglimmt
sieden – sott / siedete – gesotten / gesiedet
senden – sandte / sendete – gesandt / gesendet
backen – buk / backte – gebacken / gebackt
scheinen – schien / scheinte – geschienen / gescheint

Що стосується вживання часових форм, то для сучасної німецької мови характерна тенденція застосування форми теперішнього часу замість майбутнього. Це характерна риса природного невимушеного розмовного мовлення, що також впливає на літературну мову. Е.Х. Будде пише, що «заміна форми майбутнього часу формами теперішнього часу відбувається за умови, якщо в реченні уже є вказівка на майбутнє» [20, с. 237], наприклад: *“Nächsten Monat erfüllen wir bestimmt unsere Norm”*.

Теперішній час використовується замість майбутнього виключно в підрядних реченнях, де він заміняє *das Futur II*: *Sobald ich deine E-mail erhalte, werde ich abreisen*.

На півдні Німеччини спостерігається зникнення форми *Präteritum*, що замінюється часовою формою *Perfekt*.

Що стосується стану, то вважають, що німецька мова є більш «пасивною» порівняно з іншими. Але наразі німецькі стилісти встановили, що пасив вживається значно рідше (особливо в розмовній мові). Л. Райнерс апелює в одній зі своїх праць: *“Sparen wir mit der Leideform!”* (Уникаймо вживання пасиву!), при цьому вказуючи, що пасив потрібно вживати дуже обережно, пояснюючи:

- пасив важко зрозуміти, це зумовлюється тим, що дії в пасиві менш виразні та наочні;
- діюча особа залишається невідомою [21].

З іншого боку, Г. Меллер застерігає, що *“man nicht das Kind mit dem Bade ausschütten sollte”* («не треба вихлюпувати дитину разом з водою з ванни»). Пасив необхідний у тих випадках, коли говорять про результат, а не про діючу особу [22], наприклад: *Die Turnhalle wurde um 22 Uhr geschlossen.*

Зрозуміло, що пасив незамінний також у випадках, коли говорять про пасивну дію, наприклад: *Eine Mutter will berichten, daß ihr Sohn von einem Hund gebissen wurde.* У такий спосіб пасив вживається тільки в тих випадках, коли він пов'язаний зі змістом речення, в інших випадках рекомендується його замінити.

Однак у будь-якому випадку дія у пасиві виражається не так коротко, жваво і наочно, як в активі, тому в працях стилістів німецької мови часто можна знайти вказівку: *“Bevorzugen Sie im guten Deutsch den Aktiv!”* («Використовуйте в правильній німецькій мові активний стан!»).

Пасив нерідко має чіткі стилістичні завдання, які нехарактерні для активу. Наприклад, він використовується для підкреслення особи, з якою щось відбувається: *Herder wird von der deutschen Nation als ein großer Humanist verehrt.*

Говорячи про спосіб дії у сучасній німецькій мові, більшість германістів зазначають, що *Präterit Konjunktiv* сьогодні все частіше замінюється формою *Konditionalis I*: *Wenn ich ihn sehen würde* замість *wenn ich ihn sähe.*

Функції дієслів, що вимагають родового відмінка, не є типовими для сучасної німецької мови, тобто вони мають застарілий характер, наприклад:

– *Erinnern Sie sich noch des Tages, wo wir das letzte Mal so zusammensaßen?*

– *Oh, wie konnte ich des Tages noch vergessen!*

Такі дієслова, як *vergessen, warten, achten* вимагають у сучасній німецькій мові прийменникового доповнення. Ці дієслова з доповненням у родовому відмінку позначені у словниках як застарілі, але водночас вони мають піднесений і поетичний характер:

“Ich selbst vergaß sofort alles, was ich über sie wußte und freute mich ihres Anblicks» [23, с. 270].

“... daß er seiner Tänzerin ganz vergaß” [24, с. 130];

“Welch eine Unordnung war es, die meiner wartete. [13];

“Auch der jüngeren Kinder wurde erwähnt” [24, с. 131];

“Robert wurde seiner Siege nicht froh...” [25].

Процес дегенітивації (термін Н. Феличивої) [26, с. 75], що відбувається у сучасній німецькій мові, приводить до того, що деякі дієслова зовсім не потребують родового або знахідного відмінка (*erwarten, gebrauchen, hüten, sparen* тощо), давального чи знахідного відмінка (*sich gewöhnen, staunen, sich wundem* тощо).

Увагу сучасних германістів привертає як витіснення родового відмінка знахідним, так і рідше застосування дієслів, що вимагають генітив за рахунок зростання синонімічних дієслів зі знахідним відмінком. Чималу роль відіграє також тенденція до аналітизму, якою можна пояснити зростання кількості прийменникових конструкцій, що витісняють родовий відмінок з додаткової функції.

Підкреслюючи наявність значної кількості граматичних інновацій в німецькій мові, мовознавці стверджують, що мовна економія є однією з рушійних сил у процесі змін у граматичній структурі. Згідно з К. Хеллер, слова і їх значення можуть існувати в мові давно, новою є лише інша можливість їх застосовувати [27, с. 170].

Досліджуючи інновації німецької мови, ми виходимо із загальноприйнятого розуміння їх як нових граматичних форм чи нових значень, утворених при зміні форм, які з'являються у певний період її розвитку, поширюються і визнаються загалом як мовна норма, сприймаються разом з тим як нові одиниці мови. Новими вони є у тому сенсі, що на початку визначеного періоду ще не належать до мовної системи, а в кінці цього періоду стають її визнаними елементами. Таким чином, дослідження новотворів має асоціюватися з певним проміжком часу, а нові форми є такими, що знайшли шлях до загального вжитку.

У наш час семантика прийменників і їх керування зазнали певних змін. З'явилася можливість їх подвійного використання там, де раніше це було некоректно. Сьогодні можна спостерігати коливання у використанні багатьох прийменників:

dank – часто з давальним відмінком: *dank dem Unternehmungsgeist*; рідше з родовим: *dank des Unternehmungsgeistes*;

laut – часто з давальним відмінком: *laut dem Befehl*; рідше з родовим: *laut des Befehls*;
unweit – раніше родовий відмінок: *unweit des Wegkreuzes*; тепер давальний відмінок з додатком *von*: *unweit vom Wegkreuz*;

trotz – тепер часто з родовим відмінком: *trotz allen Bemühens*; іноді зі старою формою в давальному відмінку: *trotz allem Bemühen*;

längst – тепер частіше з родовим відмінком: *längs des Flusses*; іноді ще й зі старою формою в давальному відмінку: *längs dem Fluß*;

binnen – частіше з родовим відмінком: *binnen eines Jahres*; іноді зі старою формою в давальному відмінку: *binnen einem Jahr*;

außer – вимагає в основному давального відмінка: *Wir essen heute außer dem Haus*, а тепер у стійких виразах вживають цей прийменник з родовим: *außer Landes gehen*, *außer Landes sein*.

Результатом аналізу зібраного матеріалу є доказ того, що чисто німецької мови (*reine deutsche Sprache*) на практиці не існує [17, с. 12]. Загалом потреба в точності, чіткості та максимальній ясності мови вказує на необхідність змін навіть у відносно сталій морфологічній системі мови. Такі інновації завдячують своїм включенням у загальний мовний вжиток їхньої актуальності та високочастотному використанню.

Список використаної літератури

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1990. – 124 с.
2. Зацний Ю.А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: Англо-український словник / Ю.А. Зацний, А.В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Янков А.В. Соціолінгвістичний погляд на інновації в молодіжному дискурсі початку XXI століття / А.В. Янков // Нова філологія. – 2011. – № 47. – С. 165–167.
4. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису / І. Огієнко. – Варшава, 1927 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого), 2018. – 216 с.
5. Пономарів О.Д. Українське слово для всіх і для кожного / О.Д. Пономарів. – Київ: Либідь, 2017. – 360 с.
6. Розен Е.В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е.В. Розен. – М.: Менеджер, 2000. – 192 с.
7. Barz I. Was ist aus den Neologismen des WDG geworden? Das Wort in Text und Wörterbuch / I. Barz. – Leipzig: Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, 2002. – S. 93–104.
8. Девкин В.Д. Немецкая лексикография / В.Д. Девкин. – М.: Высшая школа, 2005. – 670 с.
9. Wolf-Bleiß B. Sprache in der DDR. Ein Wörterbuch / B. Wolf-Bleiß. – Berlin. New York: de Gruyter, 2000. – 292 S.
10. Зиндер Л.П. Современный немецкий язык. Теоретический курс / Л.П. Зиндер, Т.В. Строева-Сокольская. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 362 с.
11. Weiss J. A Study of Ability of English Speakers to Guess the Meanings of Non-Antonym Foreign Words / J. Weiss // Journal of General Psychology. – 1966. – No. 74 (1). – P. 97–106. DOI:10.1080/00221309.1966.9710313.
12. Jung W. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / W. Jung. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1980. – 488 S.
13. Spiegel Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de> (останнє звернення 23.09.20).
14. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / K. Brinker. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 173 S.
15. Goethe J.W. Die Leiden des jungen Werthers [Електронний ресурс] / J.W. Goethe. – 2008. – Режим доступу: <https://www.livelib.ru/book/1001010911-die-leiden-des-jungen-werthers-johann-wolfgang-goethe> (останнє звернення 23.09.20).
16. Noll D. Die Abenteuer des Werner Holt / D. Noll. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1960. – 604 S.
17. Романенко О.В. Неологизмы немецкого языка в учебной литературе старшеклассников [Електронний ресурс] / О.В. Романенко // Universum: Филология и искусствоведение. – 2016. – № 9 (31). – Режим доступу: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/3686> (останнє звернення 23.09.20).

18. Heyse K. System der Sprachwissenschaft / K. Heyse. – Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, 1856. – 476 S.
19. Becher J.R. Schritt der Jahrhundertmitte. Neue Dichtungen, Poetry [Електронний ресурс] / J.R. Becher. – 1958. – Режим доступу: <https://readrate.com/rus/contributors/j-r-becher> (останнє звернення 23.09.20).
20. Budde E.H. Aus der Werkstatt der Sprache: Über klängliche Doppelformen im Deutschen / E.H. Budde. – Lüneburg: Advent-Verlag GmbH, 1954. – S. 236–239.
21. Reiners L. Stilfibel [Електронний ресурс] / L. Reiners. SR 14. München, 2007. – Режим доступу: <https://www.amazon.de/Stilfibel-sichere-Weg-guten-Deutsch/dp/3423343583> (останнє звернення 23.09.20).
22. Möller H. Die semitisch-vorindogermanischen laryngualen Konsonanten [Електронний ресурс] / H. Möller. – 1917. – Режим доступу: <http://lingulist.de/documents/lectures/list-2017-lecture-ss-new-approaches.pdf> (останнє звернення 23.09.20).
23. Seghers A. Der gerechte Richter / A. Seghers. – Berlin: Aufbau Verlag, 1990. – P. 269–283.
24. Mann Th. Der Erwählte / Th. Mann. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1951. – 290 S.
25. Kant H. Ein strenges Spiel / H. Kant. – Ochsenfurt: Kulturmaschinen-Verlag, 2015. – 64 S.
26. Филичева Н.И. Немецкий литературный язык / И.И. Филичева. – М.: Высшая школа, 1992. – 176 с.
27. Селиванова О. Новые подходы к изучению фразеологии в парадигмальном пространстве современной лингвистики / О. Селиванова // Світ свідомості в мові. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – С. 169–184.